

УДК 811.112`25

**ЕЛЬНЯ, ЧЫСЦІК, ВЯЛІКІ МОХ: АБ ПЕРАДАЧЫ НАЙМЕННЯЎ
БАЛОТАЎ БЕЛАРУСІ НА НЯМЕЦКУЮ МОВУ**

К.А. Сокал

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт замежных моў
Мінск, Рэспубліка Беларусь, sokolkarina2523656@gmail.com*

У артыкуле аналізуюцца стратэгіі перадачы беларускіх гелонімаў (назваў балот) на нямецкую мову. Разглядаецца эфектыўнасць транслітарацыі і калькавання ў залежнасці ад семантычнай празрыстасці назвы. Асаблівая ўвага надаецца праблеме міжтыпавай амоніі, калі назва балота супадае з іншымі ландшафтнымі тыпамі. Для прадухілення бытаніны прапануецца выкарыстоўваць удакладняльныя класіфікатары. Рэкамендацыі могуць быць карыснымі для перакладчыкаў і лексікографаў.

Ключавыя словы: тапаніміка, гелонімы, балоты Беларусі, нямецкая мова, транслітарацыя, калькаванне, удакладняльныя класіфікатары.

Беларусь характарызуецца высокай ступенню забалочанасці тэрыторыі (каля 12 % плошчы краіны), што абумоўлівае наяўнасць багатага пласту аўтэнтчных найменняў у нацыянальнай тапанімічнай сістэме, якія вядомыя ў спецыялізаванай

літаратуры як гелонімы. Варта адзначыць, што, на думку В. К. Шчэрбіна, беларуская анамастыка хоць і знаходзіцца на этапе актыўнага дынамічнага развіцця, аднак яе міждысцыплінарныя аспекты – у тым ліку перакладчыцкія стратэгіі і міжмоўная інтэрферэнцыя – усё яшчэ патрабуюць сістэматычнага аналізу і дадатковай увагі [7, с. 15–16]. Мэта дадзенага даследавання, такім чынам, заключаецца ў выяўленні асноўных праблем, звязаных з перадачай беларускіх гелонімаў на нямецкую мову, а таксама ў ацэнцы эфектыўнасці розных перакладчыцкіх стратэгий, праверанай на матэрыяле выбаркі з 44 найбуйнейшых балотаў Беларусі.

У кантэксце сучаснай перакладчыцкай літаратуры прынята вылучаць дзве дамінантныя стратэгіі перадачы ўласных назваў на замежную мову: транслітарацыю (фанетычную перадачу зыходнай лексічнай адзінкі) і калькаванне (памарфемны структурны пераклад унутранай формы назвы). Неабходна падкрэсліць, што абедзвёх стратэгіі, нягледзячы на іх шырокае выкарыстанне, маюць пэўныя абмежаванні, асабліва ў тых выпадках, калі гаворка ідзе пра семантычную празрыстасць этымалагічнай структуры наймення (альбо яе адсутнасць). Як слушна заўважае Г. В. Суперанская, «ўласнае імя не толькі называе аб’ект, але і можа захоўваць сляды яго матывацыі, якая для іншамоўнага рэцыпіента часта аказваецца схаванай» [6, с. 87].

Стратэгія транслітарацыі набывае прыярытэтнае значэнне для тых гелонімаў, назва якіх утворана ад назваў населеных пунктаў (тапонімаў-дэрыватаў) альбо мае непразрыстую, дэсемантызаваную этымалогію. Прыкладамі служаць такія найменні, як *Выганаішчанскае* (*Wyhanaschtschankaje*), *Васілевічы-2* (*Wasilewitschy-2*), *Дакудаўскае* (*Dakudauskaje*) альбо *Габы* (*Haby*). У сваім дысертацыйным даследаванні І. Л. Ільцова адзначае, што транслітарацыя забяспечвае адназначную ідэнтыфікацыю геаграфічнага аб’екта ў міжнародных базах дадзеных і картаграфічных крыніцах, аднак для паслядоўнай працы з беларускай тапаніміяй рэкамендуецца прытрымлівацца адзінай сістэмы на аснове лацінскага алфавіту (напрыклад, дзяржаўнага стандарту транслітарацыі) [1, с. 25–27].

У сваю чаргу, стратэгія калькавання дэманструе найбольшую эфектыўнасць для гелонімаў з празрыстай семантычнай матывацыяй, калі ўнутраная форма назвы захоўвае прамыя адсылкі да фізічных, біялагічных альбо функцыянальных характарыстык балотнага масіву. На думку В. П. Лемцюговай, тапонімы, якія ўзніклі на базе агульных назоўнікаў з канкрэтным значэннем, найлепш паддаюцца перакладу, паколькі іх семантыка з’яўляецца ўніверсальнай для розных моў [4, с. 143]. А. І. Копач у сваіх працах вылучае некалькі тэматычных груп такіх назваў, у прыватнасці тыя, што характарызуюць фізічныя ўласцівасці паверхні (напрыклад, глыбіню, ступень тарфянізацыі) альбо біялагічныя асаблівасці тэрыторыі, такія як дамінантныя віды флоры (напрыклад, *Бярозавік*) ці наяўнасць адкрытых непакрытых участкаў (*Чысця*) [3, с. 76]. Тым не менш, нават у межах гэтай групы сустракаюцца лексічныя адзінкі, калькаванне якіх з’яўляецца толькі часткова карэктным. Ілюстрацыяй можа служыць беларускае паняцце *дрыгва* (нетрывалае, зыбкае балота): яго пераклад на нямецкую мову сродкамі *Zittergrasmoor* («мятлікавае балота») перадае толькі адну з некалькіх семантычных рыс, страчваючы пры гэтым адценне небяспекі і няўстойлівасці [2, с. 14].

Асобную даследчую праблему складаюць тыя гелонімы, якія ўключаюць у свой склад лексемы, якія належаць да іншых тыпаў прыродных ландшафтаў – у першую чаргу да лесу, поля, лугу альбо воднага аб’екта. Калі беларускі гелонім

Вялікі лес перакласці даслоўна (калькаваннем) як *Großer Wald*, то нямецкамоўны рэцыпіент з вялікай верагоднасцю ўспрыме гэтую форму як найменне ляскога масіву, а не балотнага ўрочышча. А. М. Мезенка папярэджвае, што любое скажэнне тэрміналагічнага кампанента пры перакладзе тапоніма вядзе да страты яго асноўнай – ідэнтыфікацыйнай – функцыі [5, с. 75].

Для сістэмнага вырашэння апісаных вышэй праблем у межах дадзенага даследавання была распрацаваная табліца адпаведнікаў (гл. табл.), якая змяшчае рэкамендацыі па выбары аптымальнай перакладчыцкай стратэгіі:

Таблица 1. –Стратэгіі перадачы беларускіх гелонімаў на нямецкую мову

Беларуская назва	Нямецкі эквівалент	Стратэгія перакладу
Ельня	Jelnja	Транслітарацыя
Чысця	Tschystsia	Транслітарацыя
Вялікі Мох	Grosses Moos Moor	Калькаванне + класіфікатар
Мох	Moos Moor	Калькаванне + класіфікатар
Сухое балота	Trockenmoor	Калькаванне
Дзікае балота	Wildes Moor	Калькаванне
Званец	Swanetz (Schwingrasenmoor)	Камбінаваны (класіфікатар па тыпе)
Вялікі лес	Weliki Les (Waldmoor)	Транслітарацыя + класіфікатар
Дубнік	Dubnik (Eichenbruch)	Транслітарацыя + класіфікатар
Паддубічы	Poddubitschi (Eichenmoor)	Транслітарацыя + класіфікатар
Асінаўскае балота	Assinauskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Бярозавік	Bjyrosawik (Birkenmoor)	Транслітарацыя + класіфікатар
Жураўлёўскае балота	Schurauljouskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Выганапчанскае балота	Wyhanaschtschanskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Обраўскае балота	Obrauskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Іпа-Вішанскае балота	Ipa-Wischanskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Хольча	Choltsha	Транслітарацыя
Пушчацэвае балота	Puschtschatsewaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Ржышча-Ліпкі	Rschyschscha-Lipki	Транслітарацыя
Кузьмічы	Kusmitschy	Транслітарацыя
Дамашыцы	Damaschytschy	Транслітарацыя
Мар’іна	Marjina	Транслітарацыя
Багна-Схеда	Bahna-Scheda (Sumpf-Bahna)	Камбінаваны
Булеўскае балота	Buleuskaje Moor	Транслітарацыя + класіфікатар
Загалье	Zahalje	Транслітарацыя
Грычын	Hrytschyn	Транслітарацыя
Каралінскае	Karalinskaje Moor	Транслітарацыя +

		класіфікатар
Васілевічы-2	Vasilewitschy-2	Транслітарацыя
Морачна	Moratschna	Транслітарацыя
Дзедкава балота	Dzedkawa Moor	Транслітарацыя
Гарадзішчанскае балота	Haradsischtschanskaje Moor	Транслітарацыя
Дамашніцы	Damaschnitsy	Транслітарацыя
Чарнеўскае-Леднежава	Tscharnieuskaje-Liednieschawa	Транслітарацыя
Простыр	Prostyr	Транслітарацыя
Галь	Hal	Транслітарацыя
Галае	Halaje	Транслітарацыя
Гальскае	Halskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Дзікі Нікор	Dsiki Nikor	Транслітарацыя
Дамжэрыцкае балота	Damscherytskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Ольманскія балоты	Olmany Sümpfe	Транслітарацыя класіфікатар +
Пінскія балоты	Pinsk Sümpfe	Транслітарацыя
Спораўскія балоты	Sporawa Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Волмянскае балота	Wolmjanskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Дзітвянскае балота	Dsitwjanskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Докудаўскае балота	Dokudauskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Дубатоўскае	Dubatouskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +
Гадылёва	Hadyliova	Транслітарацыя
Камароўскае балота	Kamarouskaje Moor	Транслітарацыя класіфікатар +

Асноўным крытэрыем пры гэтым выступае ступень семантычнай празрыстасці гелоніма. Гелонімы з непразрыстай унутранай формай (альбо з поўнасьцю дэсемантызаванай этымалогіяй) прапануецца перадаваць транслітарацыяй, што адпавядае прынцыпу максімальнай эканоміі кагнітыўных намаганняў пры ідэнтыфікацыі аб'екта і пацвярджаецца рэкамендацыямі В. П. Лемцюговай [4, с. 287]. Наадварот, назвы з празрыстай структурай патрабуюць калькавання з абавязковым даданнем ландшафтнага тэрміна-класіфікатара – *Moor*, *Sumpf* альбо *Bruch* у залежнасці ад гідралагічнага тыпу аб'екта.

Такім чынам, праведзены аналіз паказвае, што ні транслітарацыя, ні калькаванне ў чыстым выглядзе не забяспечваюць эфектыўнай перадачы беларускіх гелонімаў на нямецкую мову. Найбольш перспектыўным з'яўляецца камбінаваны падыход: выкарыстанне транслітарацыі або скалькаванай асновы з абавязковым далучэннем ландшафтнага класіфікатара. Гэта дазваляе захаваць культурную ідэнтычнасць назвы і забяспечыць дакладнасць яе тэрміналагічнай інтэрпрэтацыі. Прапанаваныя рэкамендацыі могуць быць выкарыстаны ў лексікаграфічнай і картаграфічнай практыцы.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Ильичева, И. Л. Коммуникативное пространство Брестчины : монография / И. Л. Ильичева. – Минск : МГЛУ, 2024. – 219 с.
2. Копач, А. І. Гелонімы Беларусі : аўтарэф. Дыс. ... канд. філал. Навук : 10.02.01 / А. І. Копач ; НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск, 2007. – 20 с.
3. Копач, А. І. Лексіка-семантычная характарыстыка гелонімаў Беларусі / А. І. Копач // Беларуская лінгвістыка. – 2005. – Вып. 56. – С. 75–82.
4. Лемцюгова, В. П. Тапонімы ў часе і прасторы / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Беларус. Навука, 2015. – 411 с.
5. Мезенко, А. М. Имя собственное в языке и речи / А. М. Мезенко. – Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2009. – 123 с.
6. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
7. Шчэрбін, В. К. Стан і перспектывы развіцця беларускай анамастыкі / В. К. Шчэрбін // Беларуская лінгвістыка. – 2010. – Вып. 65. – С. 12–21.

YELNYA, CHYSTSIK, VYALIKI MOKH: ON THE TRANSFER OF BELARUSIAN SWAMP NAMES INTO GERMAN

K.A. Sokal

Belarusian State University of Foreign Languages

Minsk, Belarus , sokolkarina2523656@gmail.com

The article analyzes strategies for rendering Belarusian gelonyms (names of swamps) into German. The effectiveness of transliteration and calquing is examined depending on the semantic transparency of the name. Special attention is paid to the problem of intertype homonymy, when a swamp name coincides with other landscape types. To prevent terminological confusion, the use of clarifying classifiers is proposed. The recommendations may be useful for translators and lexicographers.

Keywords: toponymy, helonyms, swamps of Belarus, German language, transliteration, calquing, clarifying classifiers.